

Na útěku k sobě

Nad novou sbírkou Jiřího Dynky

Psát o nové básnické sbírce Jiřího Dynky, nazvané *Zdrhnout CZ* a anotované jako „básnický bedekr“, není jednoduché. Dynkova poezie je totiž založena na originálním ozvláštnění, na zcizení známých skutečností a jejich nenadálé aktualizaci, což můžeme chápat jako pokus „zdrhnout“, ale i jako snahu obelstít smrt.

MARTIN LUKÁŠ

Neurčitost je otevřená možnostem. Ilustrace Nikola Čulík

Občas slyším, jak někdo někomu říká: „Napiš o tom báseň!“ Na první pohled není nic přirozenějšího než takovou radu dát, a nic snadnějšího než ji uposlechnout. Báseň se přece píše, jakmile někdo z libovolné pohnutky usoudí, že o tom nebo onom by se báseň napsat měla... Sám jsem si to nějaký čas myslel, i když jsem tušil, že cesta od „toho“ k básni není přímočará. Jenomže básní, které se od „toho“ dalece vzdálily, jsem četl už tolik, že moje víra ve zjevnou příčinnost i předmětnost básnické tvorby vyvanula. Proto kdykoli znovu zaslechnu onu bezmyšlenkovitou výzvu „Napiš o tom báseň!“, ptám se v duchu: Ale o čem? O čem vlastně? Opravdu je možné napsat báseň o něčem, jako se píše knihy o něčem, třeba o bezději nebo přátelství? O houbách, dřevěných betléměch, pražské kanalizaci, o Škodě 1000 MB? O vyhoření, nedomykavosti srdeční chlopně, bytové krizi, Hitlerových generálů? Podle všeho to možné je. Existují básně, kterým tvrzení, že jsou o něčem, neškodí. Kupodivu je jich většina. A pak jsou básně, které nejsou zvlášť o ničem, a přece toho říkají mnoho.

Nesklouznout po slovech

Sbírka Jiřího Dynky *Zdrhnout CZ* je v anotaci označena za „svého druhu básnický bedekr“. Recenzenti o ní napsali, že je mimo jiné „o stárnutí, o marnosti času a o konci“ (Jan Nejedly), „o místech a jejich poznávání“ (Michal Jareš), „o tom, co s existenciálním vnímáním vnitřního a vnějšího dělá přítomnost druhé osoby“ (Tomáš Gabriel). Ne že by tato tvrzení neměla ve verších oporu, ale – snad pro tu apodikticky znějící vazbu („něco je o něčem“) – nabývají v daných kontextech málem absolutní platnosti, vymezují *Zdrhnout CZ* jako to, anebo ono, jako víceméně jasné sdělení, zprávu, záznam, nebo dokonce svědectví o něčem. Nepsaná součást v tom, kdo básníkovi vysvětlí, co vlastně napsal, probíhá a mohutný výpovědní potenciál sbírky se nepozorovaně smrkává na několik jednoznačných výroků. Co všechno mohou ty verše znamenat, k čemu mohou ukazovat a co jim autor dělá, se překladem do literárněkritického opisu nevyhnutelně redukuje na hledání jediné svítivé věty, kterou bohdá jednou ocelová raznice vyrazí do kožené obálky Dynkových sebraných spisů. Literární kritika váží výsledky, zatímco psaní a čtení je proces.

Není snadné mluvit nebo psát o poezii a vystříhat se definitivních, nepodmíněných vět v čele s vazbou „A je o B“. Ale v zájmu poezie – můžu-li to tak napsat – bychom se o to pokoušet mohli. Přístup většiny recenzentů se zakládá na upřednostňování záměru a předobrazu před poezií. Měřítkem hodnocení básně je to, nakolik zachytila, vyjádřila, zprostředkovala určitý výsek skutečnosti, respektive (sdílené) zkušenosti. Podle této logiky by většina básní byla úspěšnější, kdyby byla prózou, výtvarným uměním, esejem, anekdotou, stížností, aforismem nebo zápisem z terapeutického deníku. Co tedy činí Dynkovy básně básněmi? Účast na velmi nejistém přibližování se smyslu, který nebyl předem dán a není ani zaručen? Nerozhodnutelná víceznačnost sdělení? Obtížné uchopitelná perspektiva výpovědi? Nezáměrnost maskující se ostentativními signály záměrnosti? Nebo prostě puzení psát a potlačovat neklid v sobě? Ať se chytíme libovolného motivu Dynkovy „cestovní“ sbírky, hrozí, že sklouzneme po slovech a pomineme gesto, které všechna ta slova organizuje. A protože je Dynka básník originální a jeho poezie neodvozená, což s sebou nese nemalé úsilí a žádá si neochvějnost, působí dost nepatřičně, jestliže literárněkritičtí profesionálové sahají po ohmataném instrumentáři, zalézají do skladu úderných výroků a nacházejí pouze přibližnosti.

Metoda pokusu a omylu

Ani Dynka si přece věc neusnadňuje. Píše, jako by si jen máločím mohl být jistý. Vzdoruje jazyku, který se mu vnucuje, „vyslýchá řeč“, váží slova, a nakonec se nezříká ani klíšé (slovních i myšlenkových). Napiše je tak, že nemluví ona za něj, ale on skrze ně: „Co by byl svět bez pojistných událostí? / Co by byl svět bez vražd / objasněných Sherlockem Holmesem? / Co by byl apríl bez četby Eliotovy Pustiny? / Řeč nás chce přemluvit k rozjařenosti. / Louka zatím není milencům k dispozici. / Kdy rozkvetou akáty na garden party?“ Chtěl autor, aby ta slova dutě zazvonila, nebo je přiměl, aby mu posloužila, a o další účinek se příliš nestaral? Může básník vůbec vědět, o čem píše? Nebyl nakonec Dynka i v tomto případě především vnímavý vůči hranicím, za nimiž přestáváme rozhodovat o svém životě? („Je nepřijatelné, aby druhý člověk / disponoval mým tělem bez mého souhlasu.“)

Je podivuhodné, jak málo bere kritika Dynku za slovo. Když v úvodu sbírky napíše: „Na začátku nemám slov – / nezmůžu se na slovo“, není třeba hned uvažovat o autorově potoučivosti a pracně hledat skrytý smysl těchto veršů. Básník, který slova tak důkladně prověřuje, snad ví, co dělá. Proto mu nečiní potíže přiznat se k neschopnosti. Kdo má plán, chce někam dojít. Ale takový plán si Dynka vědomě odpírá, nechává se vést řečí, aniž by ji přestával sledovat. Řeč je tu dřív než svět, který ona teprve tvoří. To je jeden z důvodů, proč se básníkovo vstupní vyznání tak špatně snáší s obvyklými výroky recenzentů o přesných či pravdivých záznamech. Kdeže „metoda až fenomenologicky přesného pojmenovávání prožívaného“ (Gabriel); naopak: metoda pokusu a omylu, hledání slov pro něco, co není předem známo, „metoda Monte Carlo“, jak píše, opět doslovně, sám autor v úvodní básni. Mluvit v souvislosti s Dynkovou poezií o přesnosti je působivé, ale málo přesvědčivé. Úspěšné nasazení kategorie přesnosti předpokládá, že znám obě strany daného poměru, skutečnost a báseň, ale copak někdo z nás básníka na jeho cestách po Kolíně, Praze, Písku, Olomouci a Malé Skále doprovázel?

Napsat to jinak

Dynkova úporná vůle k ozvláštnění má řadu důsledků, z nichž některé mohou vyvolávat nedorozumění. Není například zřejmé, nakolik autor ve *Zdrhnout CZ* chtěl dělat humor a nakolik se mu humor přihodil jako průvodní jev onoho postupného zmáhání se na slova. Z těch několika případů, kdy si byl zjevně vědom dvojsmyslné povahy užitého sousloví, lze usuzovat, že se o humor příliš nesnažil. Totéž lze říct o libovolně zacílené sociální kritice nebo o jiných záměrech a tématech. Nikde ve sbírce není explicitně řečeno, zda „cizozemské, modro-žluté vlajky“, které visí v navštívených městech, vyjadřují autorovu podporu Ukrajině, nebo má jejich všudypřítomnost poukazovat na únavu z válečného konfliktu. Obdobně hodnotově neutrálním se jeví být evidence barevných krychlí na zádech jídlonošů. Nevíme, jestli to básníka těší, nebo irituje. Stejně tak nevíme, zda zelené půlměsíce nad českými řekami věští nebezpečí, nebo tam visí jako romantické dekorace. Přesto návratnost těchto motivů určitou naléhavost zakládá. Lze to chápat jako výzvu k zaujetí stanoviska, anebo – což je u Dynky mnohonásobně pravděpodobnější – nás to může přivést k novému pohledu na staré věci.

Tím se konečně dostávám k otázce, proč autorovi tolik záleží na ozvláštnění, na zcizení známých skutečností a jejich nenadálé aktualizaci („Nejdříve jsme se to snažili nepochopit“). Rubem Dynkovy výrazové úspěšnosti se zdá být potlačovaná úzkost z definitivnosti napsaného. Vědomí, že kdykoli autor něco zformuluje a uveřejní, nemá už možnost napsat to jinak, se podobá vědomí smrtelnosti. Stane-li se slovo znakem na papíře, přichází o zdánlivou úplnost, které se těšilo v myslí autora. Připomene-li si člověk, že musí zemřít, spatří svůj život v docela jiné perspektivě. Co když se Dynka první i druhé pokouší obelstít? A co když se stydí, že je tak troufalý? Nejednou tam, kde by bylo smysluplnější použít konkrétní tvar slovesa, použije infinitiv, který se pro svou neurčitost otevírá možnostem. Když není řečeno, kdo má kam zdrhnout nebo kdo se letos nemá zaleknout odkvetlých azalek, je vše ještě v pohybu. Situace byla rozehrána, ale nekončí. Co teď? Zdrhnout. Chtěl, mohl, nedokázal, pokusil se? Zdrhnout. Zdrhat. Před smrtí. Před životem. Ke smrti a životu. K sobě.

Autor je literární kritik.